

HOMOKI ERIKA – VASAS SZILVIA

A TERMÉSZETJÁRÁS SZEREPE A KÖRNYEZETISMERET OKTATÁSÁBAN

A tanulmány célja az általános iskola egykor 1–4. osztályában zajló környezetismeret-oktatás témaköreinek rövid áttekintő bemutatása és a hozzá kapcsolható természetjárás lehetőségeinek feltárása. A téma igen releváns, hiszen az elemi évfolyamokon a környezetismeret alapozza meg a felső tagozatos természettudományos tárgyakat (biológia, földrajz, fizika és kémia), ezek hiányában igen komoly oktatási válság alakult ki napjainkban. A rendszerváltást követő tantervi korrekciók miatt már nem biztosított a közvetlen terepi szemléltetés kötelező időkerete, ezek megvalósítása plusz feladatot és időt jelent a gyakorlós tanítónak. A tanulmányban segítséget szeretnénk adni a tanulmányi séták tantervi lehetőségének megvalósításához néhány északkelet-magyarországi helyszín megjelölésével, valamint egy, a tanulmányi sétákhoz kapcsolódó kérdőíves mérés eredményeit fogjuk bemutatni.

Bevezetés

A természet megismerésének igénye mindig is fontos szerepet játszott az emberiség fejlődésében. A múlt században a technikai fejlődés felgyorsuló üteme és egyéb társadalmi jelenségek miatt, a természetet használó emberek növekvő igényei miatt újra előtérbe került, és egyre fontosabb szerepet játszik az ember életében. Véleményünk szerint a természet, valamint környezetünk tényleges megismerése csak úgy lehetséges, ha közvetlen tapasztalatokat szerzünk vele kapcsolatban (Lükő, 2003; Lehoczky, 1999). Különösen igaz ez az oktatás kezdeti szakaszában. A szemléltetés közvetlen formája nagyban hozzájárul a valós természeti kép kialakulásához (Teperics, Sütő, Homoki, Németh és Sáriné Gál, 2015). Ennek legmegfelelőbb módja a természetjárás. A tanulmányban a természetjáráson belül a tanulmányi sétákat emelnénk ki, hiszen ennek megszervezésére lehetőség van a vizsgált életszakaszban az iskola adta keretek között.

Először is a tantervi kereteket tekintjük át. Ezt követően egy összefoglaló táblázat segítségével megnézzük, hogy az adott tananyagra a tájegységen belül pontosan hol találhatóunk példát, illetve röviden bemutatjuk egy mérés eredményeit is a témához kapcsolóan.

A mintaterület a Zemplén-hegység. Azért ezt választottuk, mert a tananyagban megjelenő ismeretekre (állat- és növényvilág, felszínformák és az azokat formáló erők) itt több kézzelfogható és látható példa található meg, illetve a vizsgált tanulócsoportokhoz (Nyíregyházi Apáczai Csere János Általános Iskola és Alapfokú Művészeti Intézmény) ez a hegység található földrajzilag a legközelebb.

Tantervi keretek

A környezetismeret tantárgy 1963 óta létező önálló tárgy, melynek tartalma folyamatos változáson ment keresztül (Borvendég, Doba, Harag, Jámbor és Szabó, 1999). Felismerték a spontán ismeretszerzés forrásainak tágasabb sorát (rádió, tv, forráselemzés, ház körüli tevékenységek), és ezek tapasztalatait megpróbálták beépíteni a tárgy tartalmába is. Azonban arra is rájöttek, hogy a spontán ismeretszerzés lehetőségei erősebben maradnak meg a gyerekekben, és ezek az ismeretek nem mindig egyeznek meg a tantervekben elvártként rögzített ismeretekkel. Az egykor bölcsészeti tartalommal bíró tárgy az 1978-as tantervvel egyértelműen a természettudományok alapozó tárgya lett, megőrizve a történelemhez kapcsolódó ismereteinek egy részét is. Életkorukból adódóan a 6–10 éves gyerekek igen nyitottak és fogékonyak az őket körülvevő világ folyamataira és eseményeire. Így a tárgy tartalommal való megtöltése, vagyis inkább ennek kiválasztása sosem volt könnyű feladat.

A rendszerváltás előtt kötelezően beépítették a tanulmányi sétákat is a tanterevbe, melyre külön időkeretet biztosítottak, de ezek a rendszerváltás után már nem jelentek meg a tantervi szabályozókban. A séták mellett nyilván a tartalmi elemek is megváltoztak, de sok esetben a változások nem követték le a társadalmi elvárásokat. Az érvényben lévő tartalmi szabályozók fogalmai és a való életben előforduló, mindennapos használatban lévő fogalmi rendszer között elég jelentős eltérések is mutatkozhatnak (Homoki, 2018).

A tárgy óraszámai az elmúlt fél évszázadban folyamatosan csökkentek, a minimumra, heti 1 órára (elemi évfolyamokon összesen 140 óra) tehető időkerete. A NAT ugyan 4-8%-os időkeretet biztosít (NAT, 2012), de a kötelező érvényű kerettanterv (Kerettanterv, 2012) csak heti 1 órát engedélyez a kötelező órák között. Sajnos ez a helyzet még tovább romlott, pedig már azt hittük, nem lehet rosszabb, hiszen a 2020-as NAT eltörölte a környezetismeret oktatásának lehetőségét az elemi iskola első két évfolyamán, így már csak összesen 68 óra időtartamban alapozhatók a természettudományok alsó tagozatban (NAT, 2020). Igaz, az iskoláknak alsó tagozatban a heti 2 órás szabad időkeret terhére van lehetőségük ezt az óraszámot növelni, de gyakorlati tapasztalataink alapján elmondhatjuk, hogy ezt a szabadon használható időkeretet a legtöbb iskolában inkább az idegen nyelvek megkedveltetésére és tanulására fordítják. Felmerül a kérdés, hogy mire elegendő ez a 68 óra. Ha didaktikai oldalról nézzük, tudjuk, hogy legalább heti két alkalommal kellene azonos ismeretkörrel foglalkozni a gyerekeknek. Tehát a válasz egyszerű: valamiféle pozitív attitűd kialakítására elég az időkeret, de komoly ismeretközvetítés, pláne komoly, legalább jártassági szintet elérő kompetenciafejlesztés nem valósulhat meg.

A pozitív attitűd kialakításának egyik fontos eleme lehet a természetjárás, ezen belül is a tanulmányi séták. Nyilván ebben a szűkös keretben erre külön lehetőséget a tantervek nem biztosítanak, csak valaminek a terhére szervezhető séta. A séták alkalmával többféle természeti elem megtekintésére nyílik lehetőség, legyen ez a természettudományokhoz és más tudományágakhoz

kapcsolódó jelenség, tény, tulajdonság. Például szimmetria a természetben, élőlények, környezeti problémák vagy az élettelen földtani képződmények (Sütő, Ésik, Nagy, Homoki, Novák és Szepesi, 2020; Mika, Apró, Sütő, Balogh, Hankovszki, Kertész és Pintér, 2020).

Persze a csökkenő időkeret problematikája felveti azt a kérdést is, hogy ha „igazi” természettudománnyal a gyerekek csak 12 évesen találkozhatnak, vajon nem késő-e ezen ismeretkör megszerettetését és ismereteinek szakszerű átadását ebben az életkorban elkezdni. Lennének-e jobb eredményeink nemzetközi mérések alkalmával, ha nem heti egy órában tanulnánk természettudományokat az elemi osztályokban? És mint már említettük, ez a heti egy óra is már csak 3-4. osztályban elérhető. Hogy azért a teljes vertikumot lássuk, a természettudományok nemcsak alsóban, hanem a középiskolai évek folyamán is elvesztett 2 évet, így összesen 6 év, a környezetismerettel együtt 8 év az az időtartam, amíg a közoktatásban részt vevő tanulók természettudományokkal foglalkozhatnak. Ezt az időtartamot még a testnevelés tantárgy is jelentősen felülmúlja (NAT, 2020).

A konkrét ismereteket a kerettanterv témakörei határozzák meg (1. táblázat) (NAT, 2020). A tanterv két évfolyamonként ír elő továbbhaladási feltételeket a témakörökhöz kapcsolatosan. Több esetben a témakör címéből nem következik egyenesen annak tartalma. Azonban néhány esetben első olvasatra is érzékelhető, hogy hová lehet tanulmányi sétát tervezni (élőlények közösségei, tájékozódás az iskola környékén, kertben, mezőn, merre megy a hajó stb.). A tanulmányi sétán túl van egy másik lehetőség, hogy koncentráltan, osztálykirándulásokhoz kapcsolatosan jelennek meg a tantárgyhoz köthető ismeretek megfigyelései (Teperics és mtsai., 2015). Jellemző, hogy nagyjából csak kultúrtörténeti emlékek megfigyelése zajlik az osztálykirándulások alkalmával, amit a gyerekekkel folytatott beszélgetések is alátámasztottak. Meghatározó a pedagógus személyisége is, hiszen ő vállalja a szervezéssel járó többletfeladatokat, a különböző típusú ismeretek közlését. A kirándulásokon való koncentráció többszörösen is hasznos. Egyrészt nem terheli meg túlzottan anyagilag a tanulók családjait (illetve azok családját), másrészt a tantárgyakhoz szabott időkeret sem engedné, hogy minden olyan alkalommal hosszabb kirándulásra menjen az osztály, amikor azt a környezetismeret tantárgy oktatása tartalmilag lehetővé tenné.

1-2. osztály 2012. kerettanterv		3-4. osztály 2012. kerettanterv		3-4. osztály 2020. kerettanterv	
Tematikai egység	óra	Tematikai egység	óra	Tematikai egység	óra
Az iskola	8	Mennyi időnk van?	7	Megfigyelés, mérés	12
Az iskolás gyerek	8	Tájékozódás a tágabb térben	7	Az élettelen környezet kölcsönhatásai	8
Tájékozódás az iskolában és környékén	8	Megtart, ha megtartod	7	Tájékozódás az időben	8

1-2. osztály 2012. kerettanterv		3-4. osztály 2012. kerettanterv		3-4. osztály 2020. kerettanterv	
Tematikai egység	óra	Tematikai egység	óra	Tematikai egység	óra
Mi van a teremben?	8	Miért érdemes takarékoskodni?	6	Tájékozódás a térben	8
Anyagok körülöttünk	8	Az a szép, akinek a szeme kék?	5	Hazánk, Magyarország	6
Hóban, szélben, napsütésben	8	Merre megy a hajó?	6	Életközösségek lakóhelyünk környezetében	20
Mi kerül az asztalra?	8	Egészség és betegség	7	Testünk, egészségünk	6
Élőlények közösségei	8	Önismeret és viselkedés	7		
ÖSSZESEN	64	Vágtat, mint a paripa	6		
		Kertben, mezőn	7		
		ÖSSZESEN	65	ÖSSZESEN	68

1. táblázat: A kerettantervek témakörei (2012 és 2020)

A témakörök megnevelései a 2012 előtti kerettantervek nómenklatúráját csempészték vissza csökkent időtartammal. Mindezek a klasszikus témakörök magukban rejtik az azóta megjelent társadalmi szinten egyre népszerűbb fogalmakkal való foglalkozást is (geoértékek, fényszennyezés, energiatakarékosság, értékvédelem), ami a későbbi pozitív környezeti attitűd kialakulását is segíti (Sütő és mtsai., 2020; Mika és mtsai., 2020). Az első két évfolyam témaköreinek tartalmát beletömörítették a 3-4. osztályba. Másik opcióként pedig az olvasására és a technika tantárgy időkeretét jelölték meg, ahol ezekről az ismeretekről majd hallanak a gyerekek a későbbiekben. A gond csak az, hogy 1-2. évfolyamon az olvasás elsajátítási szakaszában ez egy kicsit átgondolatlan elképzelésnek tűnik.

Természetjárás és tanulmányi séták

A tanulmányi séták során a közvetlen szemléltetés lehetősége (Teperics és mtsai., 2015) mélyebb bevésést eredményezhet, mely jobban segíti a későbbiekben a kompetenciafejlesztést és az alkalmazható tudás létrejöttét. A kitöltött kérdőívek elemzése közben kiderült, hogy a tanulók többségének fontos a tanulmányi séta, a tanult anyagrészek személyes megtapasztalása. Ezért a tanítóknak célszerű olyan területeket választani az osztálykirándulások és tanulmányi séták helyszínéül, melyek valamilyen módon kapcsolódnak a környezetismeret-órán tanultakhoz. A természetjárás lényege, hogy az emberek kiszakadjanak a meg-

szokott városi környezetből, és idejüket a természetes környezetben töltsék el. A természetjárás magában foglalja a különböző túrákat (gyalog-, vízi-, sítúrák) (Sulyok és Magyar, 2014), és ide tartozik a tanulmányi séta és kirándulás is. A **tanulmányi kirándulás** „olyan módszer, amelynek során a tanár és a tanulók hosszabb-rövidebb időre elhagyják az iskola falait a való világgal való ismerkedés, új tapasztalatok megszerzése érdekében” (Falus, 2003. 186. o.).

A tanulmányi kirándulás viszont nem egyszerűen a szabadidő eltöltése, hanem az oktatás egyik módszere, melynek segítségével a tanulók élményben részesülnek a közvetlen megfigyelés és tapasztalás által. Alsó tagozatban a gyerekek különösen nyitottak az újdonságokra, a természet szépségeire, így ekkor kell felébreszteni kíváncsiságukat környezetük iránt. A tanulmányi sétáknak a környezeti és természeti nevelés terén is fontos szerepe van: ekkor alakítható ki bennük az igény arra, hogy megóvják környezetüket, valamint a természetet (Fűzné Kószó, 2011).

Mivel a kerettanterv két évente határoz meg oktatási témaköröket, így a pedagógus eldöntheti, hogy hogyan ütemezze időben az egyes témakörökhöz tervezhető sétákat és kirándulásokat. Az iskola elhelyezkedése (földrajzilag és társadalmilag egyaránt) erőteljesen meghatározza a megvalósítható kirándulások és séták lehetőségeit. A 2. táblázatban az iskola elhelyezkedésétől független témakörhöz köthető lehetőségeket próbáltuk meg összegyűjteni a 2012-es tanterv követelményei alapján. A tantervi időkeret csökkenése ellenére úgy gondoljuk, hogy ezeket meghagynánk, hiszen a szabad órakeret terhére ezek egy része tantárgyközi koncentrációban talán megvalósítható egy elhivatott pedagógus közvetítésével 1-2. évfolyamon is.

1-2. osztály		3-4. osztály	
Tematikai egység	Megfigyelések, közvetlen tapasztalás	Tematikai egység	Megfigyelések, közvetlen tapasztalás
Az iskola	Az időjárás megfigyelése, az időjárásnak megfelelő öltözködés	Mennyi időnk van?	Égbolt megfigyelések, Hold, Nap, fényszennyezés
	Élőlények és élettelen dolgok		
	A házban és a ház körül élő állatok		
	Vázlatos alaprajz készítése		
Az iskolás gyerekek	A mozgás hatásának megfigyelése a pulzusra és a légzésszáma	Tájékozódás a tágabb a térben	A település és közvetlen környezete felszíne
			Az égtájak azonosítása a közvetlen környezetben, fényszennyezés
			A lakóhely elhelyezése az infrastruktúra rendszerében

1-2. osztály		3-4. osztály	
Tematikai egység	Megfigyelések, közvetlen tapasztalás	Tematikai egység	Megfigyelések, közvetlen tapasztalás
Tájékozódás az iskolában és környékén	Útvonalrajzok lakhely és iskola között	Megtart, ha megtartod	Miért fontos a természetvédelem?
	A környék földfelszíni formakincseinek megfigyelése		Anyagok feldolgozásának kipróbálása (pl. agyag, fűzfavessző, gyógynövény szárítás, kőzetek formálhatósága)
	A közlekedés és az energiatakarékosság		Az iskolához legközelebb eső nemzeti park vagy tájvédelmi körzet megismerése
	Haszonállatok és növények		
			A hagyományos házak anyagai
Mi van a teremben?	Tűzoltóságra látogatás	Miért érdemes takarékoskodni?	A papírgyártás és papírkészítés példáján
			Múzeumlátogatás és tapasztalatai
Anyagok körülöttünk	Példák keresése a víz halmazállapot-változásaira a háztartásban és a természetben	Az a szép, akinek a szeme kék?	Fogyatékkal élők meglátogatása, ha van lehetőség, közüntézményben
	Megrepszetheti-e a víz a sziklát?		
Hóban, szélben, napsütésben	Napi és éves ritmus megfigyelése a növény- és állatvilágban	Merre megy a hajó?	Az iránytű működésének értelmezése
	Évszakok és jellemző időjárásuk		Körfolyamat: a víz körforgalma a természetben, források, geoértékek
Mi kerül az asztalra?	Mit érdemes csomagolni egy egész napos kirándulásra?	Egészség és betegség	A mentők munkájának értékelése, tisztelete
	Mit kezdhetünk a maradék étellel?		Egyes egészségügyi intézmények használatának megismerése, gyógyszerész
Élőlények közösségei	Egy, az iskola környezetében található jellegzetes életközösség megfigyelése	Önismeret és viselkedés	Színház, drámaközpont látogatása
	Természetes életközösség megfigyelése, leírása, a változások követése	Vágtat, mint a paripa	A ló leírása: testfelépítés, életmód, alkalmazkodás a környezethez

1-2. osztály		3-4. osztály	
Tematikai egység	Megfigyelések, közvetlen tapasztalás	Tematikai egység	Megfigyelések, közvetlen tapasztalás
Élőlények közösségei	Életközösségek összetettségének megfigyelése	Kertben, mezőn	Gomba, állat, növény: zöldség, gyümölcs az élőhelyén
	A természetvédelem jelentőségének felismerése		Látogatás a piacon, a tanyán vagy a kertben
A megfigyelt élőhelyen talált növények csoportosítása életszakaszuk szerint			
			Életnyomok gyűjtése a terepi látogatás során. Állatnyomok megismerése

2. táblázat: Tanulmányi séták lehetősége a 2012-es tanterv alapján

A hegységben lebonyolított tanulmányi séták alkalmával sok természeti elem, jelenség, folyamat figyelhető meg (2. táblázat), amely elősegítheti a tanultak rögzítését, az ismeretek tartósságának növelését. A Zempléni-hegység területének mérete és a sok érdekes látnivaló miatt nem lehet mindent megnézni néhány nap alatt. Azonban a nagy távolság miatt időt kell szánni a megismerésre, amelynek hatékony megvalósítása csak pontos tervezéssel valósítható meg (Homoki és Sütő, 2015). Ezen okok miatt négy különböző útvonalat készítettünk, melyek központjai: Sárospatak, Pálháza, Tokaj és Gönc (Vasas, 2011). Mind a négy helyszínre 3 napos programot terveztünk, mely a legfontosabb látnivalókat, és a környezetismeret tanulásához szükséges ismereteket foglalja magában, de ezeket most részletesen nem mutatnánk be.

1. Állomások: Sárospatak, Sátoraljaújhely, Széphalom, Rudabányácska.
2. Állomások: Pálháza, Vilyvitány-Felsőregmec, Füzér, Hollóháza, Telkibánya.
3. Állomásai: Gönc, Vizsoly, Boldogkőváralja, Boldogkőújfalu.
4. Állomásai: Tokaj, Szerencs, Mád, Tállya.

A diákok véleménye a tanulmányi sétákról

A tanulmányi sétákhoz kapcsolatosan nemcsak a tantervi kereteket tekintettük át, hanem kíváncsiak voltunk a tanulók attitűdjére is ehhez a tevékenységhez kapcsolódóan. Így a következő lépés a kérdőívek elkészítése és a mintavételezés előkészítése volt. Egy próbafelvételezés után (Falus és Ollé, 2008) sor került a valódi mintavételezésre.

A kérdőíveket a nyíregyházi Apáczai Csere János Gyakorló Általános Iskolában töltöttem ki. Azért esett a választásunk erre az iskolára, mert az itt tanuló gyerekek minden évben rendszeresen járnak kirándulni. Az ebben az iskolában tanító osztályfőnökök igen nagy figyelmet fordítanak arra is, hogy rövid tanulmányi

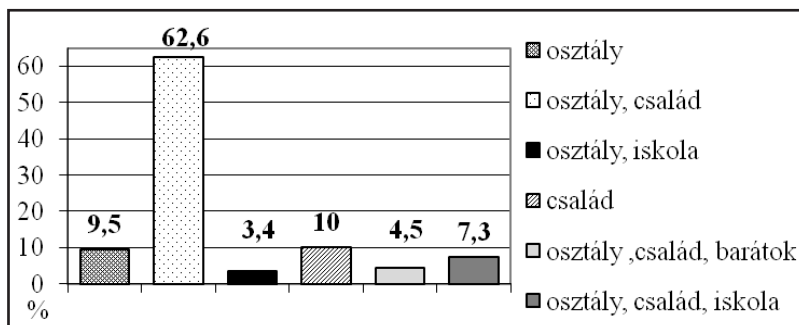
sétákra vigyék tanulóikat, ha a környezetismeret tantárgy tananyaga olyan lehetőséget kínál, hogy személyesen is megtapasztalhatják a tanultakat. Sajnálatos módon a falusi iskolák többségében nincs lehetősége a tanulóknak kirándulni, melynek hátterében a szűkös anyagi keretek, a rossz, illetve rosszabb családi és szociális körülmények állnak. Igaz, hogy sok esetben ők lényegesen közelebb helyezkednek el ezekhez a természeti értékekhez, mint a nagyvárosban élő társaik.

	fiú (fő)	%	lány (fő)	%	Összes (fő)	%
2. osztály	25	46	29	54	54	30
3. osztály	24	51	23	49	47	26
4. osztály	39	50	39	50	78	44
Minden osztály	88	49	91	51	179	100

3. táblázat: A minta nemenkénti és osztályonkénti megoszlása

A kitöltésben az iskola 2., 3. és 4. osztályosainak segítségét kértük. A kérdőívet összesen 179 tanuló töltötte ki (3. táblázat), a legtöbben 4. osztályosok. A minta 49% fiú, illetve 51% lány válaszolóból áll. A kérdőíves felméréssel arra szeretnénk volna választ kapni, hogy az akkor még gyakorlóiskola tanulói mennyire ismerik a Zempléni-hegység természeti és kulturális látnivalóit, mennyire szeretik és ismerik a tanulmányi séta módszerét.

A szoktak-e a természetben kirándulni kérdésre a tanulók 100%-a igennel felelt. A kérdésre, hogy kivel járnak a természetbe, már sokkal nagyobb szórást mutattak a válaszok (1. ábra).

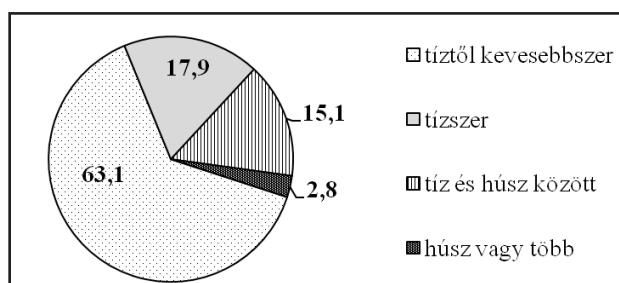
1. ábra: Kivel szoktál kirándulni a természetben?

A tanulók többsége (62,6%) saját osztályával, illetve a családjával jár kirándulni (a családba tartoznak a szülők, nagyszülők és az unokatestvérek). Mint már említettük, itt a tanulók többsége évente többször is jár kirándulni saját osztályával (a mérést

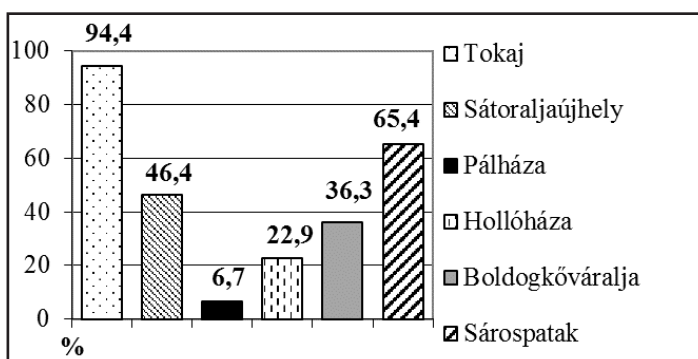
megelőző tanévben háromszor is). A család pont akkora szerepet játszik, mint az osztályközösség, tehát azok a gyerekek szerencsésnek mondhatók, akiknek szülei, rokonaik megengedhetik maguknak a túrák finanszírozását. A 179 gyerek közül egy-egy diák: nem válaszolt, a családot és iskolát jelölte, csak az iskolával jár, egy bejelölte a három előre beírt választ, és melléírta, hogy egyedül is eljár.

A kirándulások gyakoriságára vonatkozó kérdés válaszait a nagy szórás miatt négy halmazba csoportosítottuk. Azok közül, akik tíz alkalomnál kevesebbszer járnak egy évben kirándulni (63,1%), sokan 2. osztályosak, még fiatalok a túracsoport-hoz, leginkább csak az osztálykirándulásokon vesznek részt. Azonban a másodikosok aránya a teljes mintából csak 30% (3. táblázat), vagyis más évfolyamokon is ez lett a domináns válasz. Szabadidejük jelentős részét nem a természetjárás teszi ki, már ha van nekik, hanem a digitális eszközök és a világháló használata. Ebből adódóan vannak olyan diákok, akik csak egyszer mennek egy évben (ők feltehetően az osztályokkal). Azok, akik húsz alkalomnál többször járnak (2,8%), tagjai a túracsoportnak is.

2. ábra: Hányszor jársz egy évben kirándulni?

A tanulók 95,5%-a már járt a Zempléni-hegység valamely részén. Akik nemmel válaszoltak, valószínűleg nem vettek részt azon az osztálykiránduláson, melynek úti célja ez a terület volt. Az iskolák többségében, még ha egyéb zempléni településre nem is, de a tanulókat legalább egyszer elviszik Tokajba kirándulni, valószínűleg a közelsége miatt.

3. ábra: Melyik településen vagy település környékén jártál eddig?

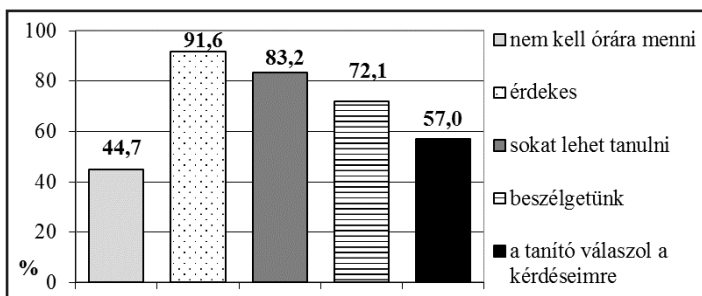
A legtöbb tanuló Tokajban járt (3. ábra), a második leglátogatottabb hely Sárospatak. Sárospatak valószínűleg azért áll a második helyen, mert a hegység kulturális központja, mely igen sok látnivalóval rendelkezik. A választásban megadott települések mindegyike a Zempléni-hegységben található.

A megadott települések után az egyéb kategóriába lehetőségük volt a válaszadóknak más általuk ismert települést írni, ahol már jártak. Nem szabtuk meg, hogy csak egy Zemplénben található hely lehet ez, mert az alsós évfolyamok még nem tudják a településeket tájegységhez kötni, ezért az ország bármely területéről megnevezhettek topográfiai fogalmakat. Erre a kérdésre a tanulók 82,7%-a nem válaszolt. A többiek válaszaiból kiderül, hogy három nagyobb tájegységre lehet bontani az eddig látogatott helyeket. Ezek az Északi-középhegység (Eger, Parádfürdő), a Hajdúság (Hajdúszoboszló, Debrecen), valamint a főváros és az ahhoz közeli területek (Velencei-tó, Visegrád). Az első kettő látogatottsága valószínűleg a közelség miatt magasabb, mint az ország egyéb helyeié. Több topográfiai fogalom is csak egy jelölést kapott, ezek: *Egerszalók, Hajdúböszörmény, Hajdúszoboszló, Kazincbarcika, Kékestető, Keszthely, Lillafüred, Siófok, Sopron, Sümeg, Szeged, Szilvásvárad, Tata, Velencei-tó, Visegrád*.

A következő kérdésben a tanulmányi sétákhoz kapcsolódó attitűdöt vizsgáltuk. Először azok válaszait elemezzük, akik szeretik a tanulmányi sétákat és kirándulásokat. A lehetséges válaszokat mi állítottuk össze, mivel sok gyereknek nehézséget okoz a nyílt végű kérdés megválaszolása. A megadott válaszok mellett lehetőséget adtunk saját véleményük megfogalmazására is az egyéb kategória megadásával.

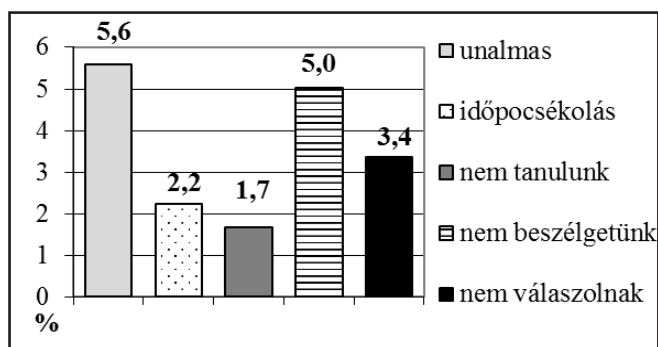
Legnagyobb százalékban (91,6%) azért szeretik a sétákat, mert sok érdekeset hallanak, illetve látnak a környezetismeret tantárgyhoz kapcsolódóan, illetve sokat lehet tanulni (4. ábra). Elég nagy számban (72,1%) jelölték be, hogy beszélgetnek a séták közben, de sajnos saját tapasztalataink és a gyermekek elmondásai alapján sokszor nem a tananyaghoz kapcsolódó dolgokról, és sokszor még a környezetismeret tantárgyhoz sincs köze a beszélgetésnek. Közel 50% azok aránya, akik csak azért szeretik, mert nem kell órára menni.

A tanulók igen kevés százaléka érezte szükségét az egyéb kategória alkalmazásának, de azért néhányan (9 fő) volt saját véleménye. Ezek közül kiemeltünk párat: *lehet játszani, valaki azért szereti, mert közben sokat van a barátaival, és volt, aki az állatokat szereti élőben látni*.

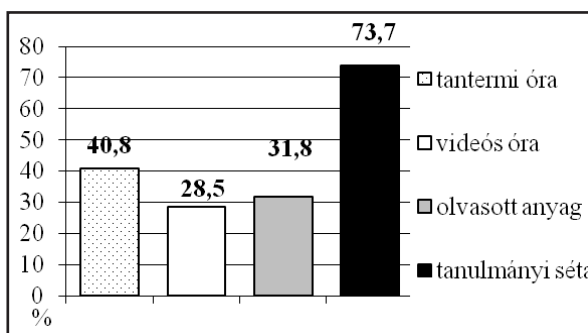
4. ábra: Mi a véleményed a tanulmányi sétákról? Szeretem válasz esetén

Persze voltak olyan kitöltők is, akik nem szeretik a tanulmányi sétákat és kirándulásokat. Azok száma, akik a „nem szeretem” válaszok közül választottak (5. ábra), sokkal kevesebb, mint azoké, akik szeretik (10-20 fő közötti). A válaszolók leginkább unalmasnak tartják (5,6%), és gondot jelent nekik, hogy nem beszélgetnek a séták alatt, valamint ehhez hozzákapcsolódik az is, hogy a tanító/kísérő nem válaszol a kérdéseikre (3,4%). Ez más oktatási szituációban is problémát jelenthet. A gyors tanítási tempó és a folyamatos leterheltség miatt hamarabb jelentkezik a pedagógusi pályán a kiegészítés, amely még a kötetlen helyzetekben sem eredményez hatékony információcserét. Gond továbbá, hogy a gyerekek igénye a beszélgetésre sem a családi, sem az iskolai közegben nem talál kielégítésre, ez későbbi szocializációs és jellemproblémákat generálhat.

5. ábra: Mi a véleményed a tanulmányi sétáról? Nem szeretem válasz esetén

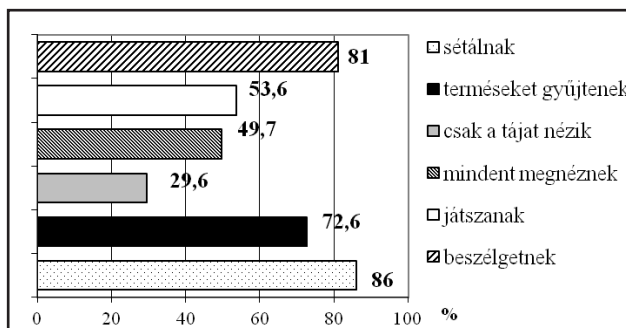
Az egyéb kategória megjelölésével csak 9 fő (5%) élt. Egyszer szerepelt a *nem lehet semmit látni az osztálytól, nem szabad játszani, nem beszélgethetünk a barátainkkal, néha unatkozom, mást is lehetne csinálni* és kétszer a *sokat kell menni és a ha közben esik az eső* válasz.

6. ábra: Milyen jellegű foglalkozásokon szerezhető a legtöbb tapasztalat?

A következő blokk a tanulmányi séta hatékonyságához és tartalmi elemeihez kapcsolódott. Elsőként arra kerestük a választ, hogy a gyerekek milyen jellegű órákon szerzik a legtöbb tapasztalatot (6. ábra). Több választ is bejelölhettek, így azt az eredményt kaptam, hogy a nagy többség (73,7%) szerint a természetjárás az, amelynek során a legtöbbet tanulhatnak, míg videós óra a negyedik helyre szorult. Ennek oka az lehet, hogy az ilyen órákon csendben kell maradniuk, és csak az adott film vagy filmrészlet után beszélgethetnek, illetve tehetik fel kérdéseiket. Ekkorra azonban páran már a film elejére nem emlékeznek.

Négy tanuló jelölt meg más módot is ismeretszerzésre. Ketten azt írták be az egyéb kategóriába, hogy az internet segítségével többet tanultak, egy tanuló szerint a tanító által bemutatott kísérlet adja a legtöbb tapasztalatot, míg egy tanuló a múzeumot tartja a legjobbnak.

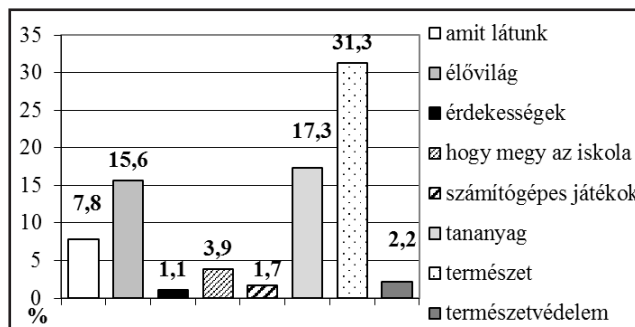
7. ábra: Mit csináltak a tanulmányi sétákon?

Persze fontos kérdés, hogy a tanulmányi séta során mivel töltik az időt a megkérdezett gyerekek (7. ábra). Több választ is bejelölhettek, hiszen ezek nem zárják ki egymást. Legnagyobb százalékban a sétálást jelölték be (86%). Mint kiderült a kérdőívek kitöltése során, egy-két osztálynak az jelenti a tanulmányi sétát, hogy a tanítójuk leviszi őket a játszótérre, ahol jobb esetben beszélgetnek a környezetismeretről. Többségben vannak, akik mindent megnéznék a séta közben (49,7%), mint azok, akik csak a tájat nézik (29,6%). Némileg sajnálatos, hogy a játék nagyobb szerepet kap (53,6%) annál, hogy mindent megnézzenek. Tény, hogy elengedhetetlen része a sétáknak, különösen, ha a játék olyan oktatójáték, amelynek tartalma kapcsolódik a tananyaghoz. Azonban a válaszokból kiderül, hogy mozgásos játékokat vagy játszótérek használatát értik ezalatt a válaszadó gyerekek.

Az már kiderült az előző kérdések válaszaiból, hogy szoktak beszélgetni séta közben. De nem mindegy, hogy ezeken a kisebb kirándulásokon miről esik szó (8. ábra). A tanulók 31,3%-ával a természetről szoktak beszélgetni, ami a legnagyobb arány az adott válaszok közül. Ennek csaknem a fele (17,3%) vallja, hogy az adott tananyagról beszélgetnek, ami igen kevés. A tanulmányi séta alkalmas arra, hogy felkeltsük a gyerekek érdeklődését a környezet iránt. Erre remek lehetőség, ha olyan természeti látnivalókat mutatunk nekik, amelyek a tankönyvi anyagot kiegészítik. Itt az érdekességeket csak a tanulók

1,1%-a választotta, és ezzel ez lett az utolsó, amiről beszélgetni szoktak. Még a számítógépes játékokat is többen írták be (1,7%). A gyerekek 17,3%-a nem válaszolt erre a kérdésre.

Arra a kérdésre, hogy a tanító szokott-e érdekességeket mondani a tananyaggal kapcsolatban, a gyerekek 95,5%-a felelt igennel. Ez meglepő, mert a 8. ábrán csupán 1,1% jelölte azt a lehetőséget, hogy érdekességekről is szó esik ilyenkor. Azaz a terepi bemutatás önmagában nem elégséges, csak ha módszertanilag is képes megfogni a diákokat.

8. ábra: Miről szoktatok beszélgetni a sétákon?

A következő kérdésnél már arra voltam kíváncsi, hogy változott-e a véleményük a környezetismeret tantárgyról a séták alkalmával. A tanulók 56,4%-a válaszolt igennel, 42,9%-a nemmel. Az eredmény azt mutatja, hogy a tanulmányi séta önmagában nem garancia a környezeti attitűdformálásra és az ismeretátadásra sem. Ezért tanári és tanulói oldalról is meg kell határozni az oktatási célját, módszertanilag is fel kell építeni a nevelési és képzési célokat. Ennél érdekesebb volt a kérdés b) része, amikor meg kellett indokolniuk a változás okát. Ezt már csak a tanulók 44,6%-a töltötte ki. Többségüknél pozitív változás tapasztalható, a legtöbben (20,7%) az érdekességek miatt jobban megszerették a tantárgyat. 8,9%-uknak azért nem változott a véleménye, mert eddig is szerették a tantárgyat. Szerencsére a negatív változás kicsi az összeshez képest, hiszen csak 1,1% mondja, hogy így többet kell tanulni, valamint 1,1% eddig sem szerette a tantárgyat.

Az eredmények értékelése

A kérdőívek kitöltése során a tanulók kommunikatívok voltak egymással és a kitöltetővel egyaránt. A többség pozitívan áll a vizsgált témához, szeretik és igénylik, hogy a szabadban tölthessék el a környezetismeret-órát. Érdeklődve várják, hogy saját maguk tapasztalhassák meg a környezetismeret-órán tanultakat, hiszen az induktív gondolkodás alapja az empirizmus, aminek a természetes környezet biztos színtere (Borvendég és mtsai., 1999).

A mérés alkalmával mindenkit arra kértünk, hogy őszintén töltse ki a kérdőívet, hiszen nem láthatja a válaszokat az osztályfőnökük, és nem is beazonosíthatók. Mégis volt olyan osztályfőnök, aki nem engedte a gyerekeknek a negatív vélemény kifejtését, mert a mérés előtt kérte, hogy ezeket mellőzzék. Ha valaki olyat írt, ami neki nem tetszett, azt kijavíttatta. Szerencsére ez csak egy osztályban fordult elő, így a következtetések levonásakor ezt figyelmen kívül hagytuk. A válaszadási hajlandóság azon kérdések esetében volt magasabb, amelyeknél csak be kellett karikázniuk a véleményüknek megfelelő választ. Azoknál a kérdéseknél viszont, amikor a saját véleményükre, ötletükre, írásbeli kifejezőkészségükre kellett hagyatkozniuk, nem sokan adtak választ. A legtöbb nyílt végű kérdésre adott válasz a 3. osztályosoknál született. A 2. osztályos gyerekeknel valószínűleg azért volt elenyésző a válaszok száma, mert az írás még nem vált készségszintűvé, illetve náluk még nehezen megy saját gondolataik, véleményük rövid megfogalmazása. A 4. osztályosok számára már nem az írás nehézsége okozott gondot a válaszadásnál. Ők már kiskamaszok, akik nem azért nem válaszolnak, mert nem tudnak, hanem mert nem akarnak, ahogy ezt a kitöltés során mondataikból érzékeltük is.

A többségében pozitív válaszok alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy érdemes energiát fektetni a tanulmányi séták megszervezésébe. Nem kell osztálykirándulásnak lennie, hogy a tanulók a szabadban lehessenek, csak egy kis figyelmet kell fordítani arra, hogy kiválasszuk azt a helyet (akár a saját településünkön), ahol a tananyaghoz kapcsolódó tapasztalatokat szerezhetnek. Ismételten fontos kiemelni azonban, hogy a pedagógusok nem mindegyike hajlandó belső és külső adottságai és körülményei miatt e többletfeladat felvállalására.

Az útvonalak megtervezésénél és kialakításánál figyelembe vettük a célterületek távolságát egymástól, hogy három nap alatt teljesíthetők legyenek a távolságok, és hogy milyen megfigyeléseket végezhetünk az adott útvonalon. Fontos kiemelni, hogy a tanulmányi séta összetett módszer, és nem csak a környezetismeret tanításában játszhat fontos szerepet. Senki nem kötelezhető arra, hogy ezt igénybe is vegye, mégis célszerű alkalmazni. A legtöbb gyereknek jót tesz, ha kimozdul a tanterem falai közül, és meglehet, hogy magától nem tenné. Ennek segítségével viszont érdeklődőbbé válik, és a későbbiekben is jobban odafigyel, hosszabb ideig fenntartható motivációja, amely fontos a megfelelő ismeret-, attitűd- és készségformálásban egyaránt.

IRODALOM

- 110/2012. (VI. 4.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról. Magyar Közlöny **2012. évi** 66. sz.
- 5/2020. (I.31.) Kormányrendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról szóló 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet módosításáról. Magyar Közlöny **2020. évi** 17. sz.
- 51/2012. (XII. 21.) számú EMMI rendelet. Kerettanterv az általános iskola 1-4. évfolyamára. 2020. 01. 26-i megtekintés, <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1200051.EMM&timeshift=20180831&txtreferer=A1400017.EMM>
- Borvendég M., Doba L., Harag F., Jámbor B. és Szabó P. (1999): *A környezetismeret tanításának módszertana*. Dávid Oktatási és Kiadó, Kaposvár.
- Falus I. és Ollé J. (2008). *Az empirikus kutatások gyakorlata: Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Falus I. (2003, szerk.): *Didaktika. Elméleti alapok a tanítás tanuláshoz*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Fűzné Kószó M. (2011): *Környezetünkről természetesen tanítani*. Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Tanító- és Óvóképző Intézet, Szeged.
- Homoki E. és Sütő L. (2015): A szemléltetés szerepe a földrajztanításban. In: Teperics K., Sütő L., Homoki E., Németh G., Sáriné Gál E. (szerk.): *Földrajztanítás – válogatott módszertani fejezetek*. Szaktanárnet-könyvek 31. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Homoki E. (2018): Az Origo és a HVG cikkeinek szövegelemzése a földrajzoktatás szemszögéből. *Geometodika: Földrajz Szakmódszertani Folyóirat* **2**. 3. sz. 23–38.
- Lehoczky J. (1999): *Iskola a természetben, avagy a környezeti nevelés gyakorlata*. RAABE, Budapest.
- Lükő I. (2003): *Környezetpedagógia, Bevezetés a környezeti nevelés pedagógiai és társadalmi kérdéseibe*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Mika J., Apró A., Sütő L., Balogh Sz., Hankovszki M, Kertész A. és Pintér I. (2020): Measuring inhabitants' knowledge on technical features and physiological effects of light pollution. *Journal Of Applied Technical And Educational Sciences/ Alkalmazott Műszaki És Pedagógiai Tudományos Folyóirat*, **10**. 3. sz. 115–128.
- Sulyok J. és Magyar Zs. (2014): Az aktív turizmus helyzete Magyarországon Fókuszban a kerékpározás és a természetjárás. *Turizmus bulletin*. **14**. 3–4. sz. 15–26.
- Sütő L., Ésik, Zs., Nagy R., Homoki E., Novák T.J. és Szepesi J. (2020): Promoting Geoheritage Through a Field-Based Geo-education Event: a Case Study of the Hungarian Geotope Day in the Bükk Region Geopark. *Geoconservation Research* **3**. 2. sz. 81–96.
- Teperics K., Sütő L., Homoki E., Németh G. és Sáriné Gál E. (2015): *Földrajztanítás: válogatott módszertani fejezetek*. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen.